
FÖRUNDRAD REALIST

Esko Valtaoja tilldelades Finlandiapriset för faktaböcker 2003 för sin bok *Hemma i världsrymden*. Valtaoja, som är professor i astronomi vid Åbo universitet och direktör för Tuorlaobservatoriet reflekterar i sina böcker kring fundamentala frågor mot en fond av universums största och minsta beståndsdelar.

Text och Foto: Marcus Prest

I boken *Ihmeitä* (sv. "Under") beskriver Valtoja sig själv både som en *ihmettelijä* (ungefär; någon som är förundrad) och som en *asiantuntija* (sakkännare). Närmar man sig förundran ur ett arisototeliskt perspektiv kan man säga att förundran väcker en fråga, en fråga som i sin tur leder till sökande efter kunskap – en kunskap som stillar den ursprungliga känslan av förundran. Ett annat sätt att förhålla sig till förundran är att se förundran som ett tillstånd – ett sätt att leva i världen, inte en brist som kan stillas av kunskap.

Hur ser Esko Valtaoja på sin egen förundran?

- Jag omfattar båda synsätten. Allt sant vetande måste börja med en fråga och strävan att hitta ett svar. Det är så vetenskapen går framåt. Med att studera världen får man syn både på frågorna och svaren.

- Men å andra sidan är världen och verkligheten en upplevelse, ett konstverk, en källa till ständig förundran. Och jag är förälskad i verkligheten.

Vad är verklighet, eller vad är den verklighet du pratar om?

- Man kunde säga det så här: Det som fungerar är verkligt. Naturvetenskap-

re är på det sättet ofta som ingenjörer, om en teori fungerar är den verklig, liksom en bro, om den fungerar är det en verklig bro.

Valtaoja säger att filosofer brukar skälla på naturvetare för att vara naiva realister. Han säger att alla naturvetenskapsmän han träffat på är naiva realister i meningen att de "inte har något överseende med trolldom, vidskepelse, filosoferande eller religion".

- Men naturligtvis är känslor och tankar också verkliga även om vi inte kan mäta dem eller observera dem. De är trots det en del av den sanna verkligheten.

Vad menar du att vetenskapen kan utvärta, i en existentiell mening? Och behöver vi alls något annat än vetenskap och vilken roll ser du att vetenskapen har i den moderna människans liv?

- För det första, när jag pratar om vetenskap menar jag detsamma som engelskans *science*, det vill säga naturvetenskap.

- Och för att svara på din fråga: Hela vår moderna värld är skapad av vetenskap och vetenskapens barn, teknologin. Världens religioner och filosofier har haft sin tid, de kunde inte göra så mycket för att skapa en bättre levnadsstandard.

- Först när vi uppfann teknologin hittade vi ett sätt att göra livet bättre för alla människor. Innan de teknologiska framstegen var världen ett nollsummespel. Nollsummespel i meningen att om jag ville ha det bättre, ända fram till 1700-talet, var det automatiskt bort av någon annan. Men under den moderna tiden har bruttonationaprodukten växt hela tiden. Finlands BNP har till exempel femdubblats sedan 1950 och jag ser ingen anledning till att resten av värl-

den i genomsnitt inte skulle kunna vara uppe vid Finlands nivå år 2050. Ingen blir förstås lycklig av pengar, men ingen blir heller lycklig av fattigdom.

- Men å andra sidan kan vetenskapen inte skapa allt. Vetenskapen kan till exempel inte skapa klokhet. Till det behöver vi – kanske – moralfilosofin. Och kanske, religionen. Men på den saken är jag inte riktigt säker.

Att försöka övertyga någon annan är inte att diskutera.

Förstår jag dig rätt om jag säger att du genomgående ser optimistiskt på världen och det som kunde kallas mänsklighetens utveckling?

- Jo, jag är optimist. Än så länge har vetenskapen varit en alldeles strålende framgång. Bara en sådan sak att livslängden vart fjärde år ökar med ett år. Det vill säga varje barn som föds kan i genomsnitt vänta sig att leva tre månader längre för varje år. Den här utvecklingen har pågått sedan 1840.

- Men läser man tidningarna och tittar man på TV ser det ut som om slutet alltid fanns bakom hörnet.

- Och naturligtvis är kollapsen också en möjlighet. Och den kommer också om vi inte på allvar gör något åt den globala uppvärmningen. Jag är inte någon hejdlös optimist. Men jag har en tro på människan. Hittills har hon alltid kommit tillbaka. Men det förutsätter att vi fortsätter att arbeta för en bättre framtid.

Trots att han är vetenskapsman har Valtaoja debatterat Gud en hel del. Bland annat med tammerforsbiskopen **Juha Pihkala** i boken *Nurkanajettu Jumala* (sv. ungefär "Den i hörnet trängde Guden"). Boken blev årets kristna bok 2003, vilket Valtaoja skämtsamt menar att är beklämmande för en naturvetare.

I dina böcker pratar du annars också mycket om Gud. Vem är den gud du pratar om?

- Det finns så otroligt många gudar. Ta nu till exempel österbottningarnas Gud som är något helt annat än finländarnas Gud överlag. Det finns gudar som överhuvudtaget inte är värda att diskutera, som den Gud som skapade världen för 6000 år sedan. Om man ska diskutera sådant är det sinnesförvirring man diskuterar och det är inte något jag vill ägna mig åt.

- Men den Gud som Juha Pihkala tror på intresserar mig däremot mer. Och de frågor Pihkala sysslar med är frågor även jag är intresserad av. Som frågan om det en annan verklighet? Finns det något sådant som metafysik?

- Jag gillar att tänka på saker och jag tycker om att diskutera. Och diskutera i bemärkelsen att man försöker förstå varandra, inte bara säga vad man själv tycker. Att försöka övertyga någon annan är inte att diskutera.

- Av Pihkala frågar jag hur en så vettig människa som han kan tro på sådant som Gud och Moses. Och han frågar mig varför jag inte kan se den värld han ser?

- Frågor som dessa har alltid fascinerat mig.

Vad är det i just de här frågorna som intresserar dig? Jag menar du är naturvetenskapsman. Traditionellt faller inte Guds existens eller icke-existens under naturvetenskapens område.

- **Bertrand Russell** var min ungdomsidol. Jag läste hans självbiografi när den hade översatts till finska 1967. Jag kan omfatta det han säger om sina tre grundläggande motivationer. Dessa är längtan efter kärlek, sökande efter sanning och medlidande med mänskligheten.

- Vad gäller religionen kan man ju också underkasta den vetenskapen och sök-

Hur en så vettig människa som han kan tro på sådant som Gud och Moses?

F
The proof of the pudding is in the eating; Ett talesätt som spårats till 1300-talet. Känt från **Cervantes** i *Don Quixote*. Rent konkret betyder talesättet helt enkelt att man inte vet om maten kokats rätt innan man smakat av den. Mera abstrakt är det en hållning som inte litar blint på ord utan prövar vad som sägs för att se om det håller eller inte.

Källa: worldwidewords.org

dandet efter sanning. Man har till exempel undersökt det här med bön. Folk kommer hela tiden fram till mig och säger att de upplever att de fått bönesvar. Men att de upplever det betyder inte att de fått det. Man har undersökt folk som bett för sjuka och testat resultatet. Bönen har inte visat sig ha någon som helst effekt. Jag menar, rent vetenskapligt kan man testa om det är någon som lyssnar. Religionen är på det här sättet inte imun mot vetenskapen.

- Nu finns ju också en hel mängd nya kvasireligioner som påstår sig bygga på vetenskapliga resultat. Nå, det är bara att testa, fungerar de, dessa principer?

- De frågor som vi diskuterar med biskopen har beröringspunkter med alla de tre punkter som Russel tog upp. Och vi måste inse att religion är något vi kommer att leva med, vi kommer inte att kunna avskaffa den inom någon överskådlig framtid. Då är frågan, hur ska vi utnyttja den, vad är det positiva inom religionen?

Vad är då det positiva med religionen?

- Vetenskapen förser oss med fakta, och fakta är ju nyttiga, men fakta berättar i sig självt ingenting. De bara visar hur något är.

Hume's giljotin, ut ur hur något "är" kommer inget "bör"?

- Just det, fakta säger ingenting om hur något ska vara, de bara visar hur det är. Fakta avslöjar i sig inga principer, de säger i sig själva inget om hur något förhåller sig. Vi kan inte härleda moral från fakta. Vi måste ha någon annan grund än den vetenskapliga att stå på, något som säger vad vi ska göra med allt det här vetandet.

- Och det finns positiva principer inom religion, som "älska din nästa som du älskar dig själv".

Hur kan du veta att det är positivt, jag menar, vad är din bedömningsgrund?

- Det är väl där vi behöver moralfilosofin. Men naturvetenskapsmän är som sagt som ingenjörer. Att älska sin nästa som sig själv är en princip som fungerar. Vi får helt enkelt finna oss i att vi har "jalat tukevasti ilmaassa" (fötterna stadigt i luften), det finns alltid axiom man inte kan bevisa, men man måste börja någonstans. The proof of the pudding is in the eating.

- Jag är inte ateist, då borde jag kunna bevisa eller veta att Gud inte finns, det kan jag inte och det vet jag inte. Jag är agnostiker, jag vet inte om det finns en Gud eller inte. Jag tror varkendera.

Hur tror du att din syn på dessa existentiella frågor påverkas av att du är astronom?

- Mitt yrke har säkert påverkat en hel del. När man skådat världsaltet blir det till exempel helt omöjligt att tro på en så liten Gud som österbottningarnas Gud som har åsikter om dans, huruvida kvinnor får predika i kyrkan och så vidare. Det universum jag utforskar är för stort för en sådan Gud, universum är både för stort och gammalt. Kosmiskt sett är vi faktiskt nyfödda barn, det är helt löjligt att vi som 200 000 år gamla varelser skulle kunna uttala oss om några eviga sanningar. ■

Nykänens aforismer

DE VÄLSITUERADE OCH INTELLEKTUELLA har

i vår postmoderna tid skapat sig en helt otrolig teori

om rättvisa: De menar att det bästa samhället är

ett där man ser till att de rika får möjligast mycket

pengar. Då flödar det nämligen pengar över också åt

de andra. Här används en bedräglig retorik för att

skapa illusionen av rättvisa. Feodaltherrarna på sin

tid sade sig vara bemyndigade av gudar och kungar

att ta säd av bönderna. I brist på auktoritativa gudar

och kungar som kunde välsigna röveriet har dagens

kapitalister och höginkomsttagare vänt upp och ner

på det hela: De säger att de övriga i samhället får

en del av deras pengar! Pengarna är alltså från första

början hos de rika. I det goda samhället ser man till

att det också förhåller sig på det här sättet. Då de

rika spenderar sina pengar så får också de fattiga

"sin" del. Tänk hur fantastiskt generös åt alla håll

rättvisan kan vara! Att spendera pengar är rättvist

på sitt sätt och att jobba hårt för låg lön är rättvist

på ett annat sätt. Och det bästa är att det är "kloka"

filosofer och andra intellektueller som sprider detta

rättvisans budskap. Här ser man ett praktexempel

på "de intellektuellas ansvar"...

- Hannes Nykänen